

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 34, Şubat 2019, s. 511-523

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4797>

Arş. Gör. Dr. Hatice AVCI

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı

h.avci@ogu.edu.tr orcid.org/0000-0001-9788-2385

TEFSİR ESERLERİNİ KÜLTÜREL ANTROPOLOJİK YAKLAŞIMLA OKUMAK¹

Özet

Tefsir eserleri, müfessirlerin tefsir alanında bir insanî faaliyet olarak yaptıkları Kur'ân ile hayatına anlam verme çabasında bireysel ve sosyokültürel durumlarının yansımalarını içeren eserlerdir. Bu durum doğal olmakla birlikte, müfessirlerin amacının ilahî maksadı anlama gayreti gözetmesi, söz konusu insanî yansımaları incelemeye değer kılmaktadır. Tefsir alanında böyle bir incelemenin disiplinler arası yaklaşımla kültürel antropoloji biliminden faydalanılarak yürütülebileceği isabetli görülmektedir. Tefsir alanında bu başlık altında bir çalışma yaparken izlenecek yaklaşımın *kültürel antropolojik okuma yaklaşımı* olarak adlandırılması önerilmektedir. Bu makalede tefsir eserlerini kültürel antropolojik okuma yaklaşımı ile nasıl okuyabiliriz?" sorusu ele alınmaktadır. Makalenin öncelikli amacı, tefsir alanında bilimsel bir ihtiyaç olarak mütalaa olunduğundan, bu yaklaşımı tanıtmaktır. Böylelikle tefsir eserlerindeki muhtevayı farklı bir açıdan anlama ve açıklama imkânı elde edilebilecektir. Makalede; kültür, kültürel antropoloji, tefsirleri kültürel antropolojik okuma yaklaşımı, bu yaklaşımın amaçları, ilkeleri ve muhtemel sonuçları müzakere olunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Müfessir, Kültür, Kültürel Antropoloji, Kültürel Antropolojik Okuma.

---

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. A. Nedim SERİNSU danışmanlığında tamamladığımız "Râzî Tefsirini Kültürel Antropolojik Okuma (Fatiha ve Bakara Sûreleri Örneğinde)" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara/Türkiye, 2018)

READING OF THE TAFSİRS WITH CULTURAL ANTHROPOLOGICAL APPROACH

Abstract

Tafsirs are works that reflect the individual and sociocultural status of the commentators. Although this is natural, the fact that the tafsirs tries to understand the divine purpose makes these reflections worth examining. Such an investigation in the field of Tafsir can be carried out using the science of cultural anthropology with an interdisciplinary approach. In the field of Tafsir it is suggested that the approach to be followed under this title should be called as the cultural anthropological reading approach. In this article, “how can we read the tafsir works with a cultural anthropological reading approach?” the question is discussed. The primary objective of the article is to introduce this approach, which is a scientific requirement in the field of Tafsir. Thus, the possibility of understanding and explaining the content of the tafsirs from a different perspective can be obtained. The article is including cultural anthropology, cultural anthropological reading approach, aims, principles and possible results of this approach.

Key words: Tafsir, Commentator, Culture, Cultural Anthropology, Cultural Anthropological Reading.

GİRİŞ

Tefsirler, bir müfessirin kendi sosyokültürel şartları içerisinde gerçekleştirdiği Kur’ân’ı anlama çalışmalarıdır. Bundan dolayı her tefsirde müfessirin kendi hayatından, toplumundan, kültüründen ve çağından izler bulunması gayet tabiidir. Tefsirlerin bu yönü göz önüne alınarak tekrar incelenmesi tefsir alanı açısından bir gerekliliktir. Çünkü bu şekilde Kur’an-müfessir-tefsir üçlüsü arasındaki bağı doğru anlamak kolaylaşacaktır. Söz konusu düşünceyle oluşturduğumuz *kültürel antropolojik okuma* yaklaşımı, müfessirin sosyal ve psikolojik durumunun etkilerini tefsirinde görebilmeyi amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, kültürel antropoloji biliminin ışığında disiplinler arası bir bakış açısını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu makalede; kültürel antropolojinin tanımı, tefsirleri kültürel antropolojik okuma yaklaşımı, söz konusu yaklaşımın tanıtımı, ilkeleri ve muhtemel sonuçları yer alacaktır.

1. ANTROPOLOJİ VE KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ HAKKINDA

Antropoloji kelimesi, Grekçe “insan” anlamına gelen “anthropos” ile “söylem”, “bilim”, “inceleme” gibi anlamları olan “logos” sözcüklerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla antropoloji, “insanı inceleyen bilim” demektir.² İnsanı biyolojik ve kültürel bir varlık olarak inceleyen antropoloji, insanı insana tanıtır.³ Antropolojinin görevi, insanı tanımak ve tanımlamaktır⁴, denebilir. Başka bir deyişle antropoloji;

² Sibel Özbudun-Gülfem Uysal, *50 Soruda Antropoloji*, (İstanbul: 7 Renk Basım Yayım ve Filmcilik Ltd. Şti., 2013), 19. Antropolojinin bilim olarak şekillenme süreci için bkz. Özbudun-Uysal, *50 Soruda Antropoloji*, 25-28. Galip Akın, *Antropoloji ve Antropoloji Tarihi*, (Ankara: Tiydem Yayıncılık, 2011), 69-114. Christoph Wulf, *Tarihsel Kültürel Antropoloji*, çev. Özgür Dünya Sarısoy, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2015), 17-20.

³ Akın, *Antropoloji ve Antropoloji Tarihi*, 3.

⁴ Ekber S. Ahmed, *İslam ve Antropoloji*, çev. Bedri Gencer, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 30.

“İnsanın hayvanlar dünyasındaki kökenini ve yerini, bir birey olarak gelişimini, tarihsel süreç boyunca geçirdiği fizikî ve zihinsel değişimleri konu alan disiplin; bir sosyal varlık olarak insanı, insanın toplumsal yaşamıyla ilgili fenomenleri zaman ve mekân sınırlaması olmadan araştıran, farklı yerlerde ve zamanlarda ortaya çıkan ırkları, dilleri ve kültürleri inceleyen bilimdir.”⁵

Antropoloji, geçmişte yaşamış veya şimdi yaşayan insan toplumlarını inceler, insanlar arasındaki farklılıklar ve benzerlikler üzerinden bilgi üretir.⁶ Antropolojinin yer ve zaman ayırt etmeksizin insanı incelemesi⁷ “holizm” olarak tanımlanmakta ve antropoloji “holistik” bir bilim olarak vasıflandırılmaktadır. Yani antropoloji; geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman içerisindeki insanı biyolojik, toplumsal, dilsel ve kültürel yönden inceleyen bir bilimdir.

Antropoloji, farklı alanlarla bağlantılı disiplinler arası bir alandır. Fosil çalışmalarından nüfusun sınıflandırılmasına, fiziksel antropolojiden arkeolojiye, tarih öncesine dair çalışmalardan kültürel antropoloji ve dil bilimlerine kadar pek çok alanı kapsamaktadır.⁸ Fen bilimleri, sosyal bilimler ve beşeri bilimler hepsi antropolojiye kaynak ve destektir.⁹ Antropolojinin temeli ise tarih, biyoloji ve sosyoloji olmak üzere üç bilimden oluşmaktadır.¹⁰

Antropolojinin alt disiplinlerinden biri kültürel antropolojidir.¹¹ Kültürel antropoloji, insan toplumu ve kültürünü inceleyerek toplumsal benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyar.¹² “İnsan davranışları, düşünceleri ve duygularındaki alışlagelmiş kalıpları inceler.”¹³ Yukarıda, “kültürel antropoloji” söz öbeğindeki antropoloji terimi açıklandı. Aşağıda ise kültür terimi üzerinde durularak kültürel antropoloji ele alınacaktır.

Kültür, tanımı en çok yapılan terimlerden¹⁴ ve sosyal bilimlerdeki anahtar kavramlardan biridir. Kısaca, “toplumun üyeleri olarak insanlar tarafından edinilen öğrenilmiş davranış ve düşünceler bütünü”¹⁵ olarak tanımlanmıştır. Kültür, “kişilerin davranışları hakkında bize bilgi veren ve bu davranışlarda yansımaları bulan soyut görüşler, değerler ve dünyaya dönük algıları”¹⁶ içermektedir. Kültürün içeriği şu üç grupta incelenebilmektedir:

1. Üst yapı
2. Toplumsal yapı
3. Alt yapı¹⁷

⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2013), 121.

⁶ William A. Haviland v.d., *Kültürel Antropoloji*, çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2008), 52.

⁷ Haviland v.d., *Kültürel Antropoloji*, 53.

⁸ Melville Jacobs-Bernhard J. Stern, *General Anthropology*, (USA: Barnes and Noble Inc.,1952), 1.

⁹ Haviland v.d., *Kültürel Antropoloji*, 89, 97.

¹⁰ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, (İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2016), 85.

¹¹ Diğer alt disiplinleri için bkz. Conrad Phillip Kottak, *Antropoloji İnsan Çeşitliliğinin Önemi*, çev. Derya Atamtürk, İzzet Duyar, Okan Özler, Utku İçen, (Ankara: De Ki Basım Yayımları Ltd. Şti., 2014), 8-13.

¹² Kottak, *Antropoloji İnsan Çeşitliliğinin Önemi*, 9.

¹³ Haviland v.d., *Kültürel Antropoloji*, 68, 69.

¹⁴ “Kültür” sözcüğünün tarihçesi için bkz. Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 122-126.

¹⁵ Robert H Lavenda- Emily A Schultz, *Kültürel Antropoloji*, çev. Dilek İşler ve Onur Hayırlı, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018), 41.

¹⁶ Haviland v.d., *Kültürel Antropoloji*, 102.

¹⁷ Haviland v.d., *Kültürel Antropoloji*, 116, 117.

Üst yapı; dünya görüşü, din, ideoloji, inançlar ve değerlerdir. Toplumsal yapı; toplum kuralları, haklar, yükümlülükler ve politikalarıdır. Alt yapı ise geçim yöntemleri, maddi unsurlar gibi ekonomik temellerdir.¹⁸ Kültürün kapsadığı alanlar bir başka yerde şöyle sıralanmıştır:

1. Kaynaklar (törelere)
2. Aile, soy, akrabalık
3. Sağlık ve hastalık
4. Sanat, bilgi ve eğitim
5. Yerleşme yerleri
6. Üretim tüketim
7. Din, devlet ve yönetim
8. İnsanlar, birey-kişi.
9. Dil.¹⁹

Yukarıda sıralanan maddeler kültürün insanı maddi ve manevi her yönden çevrelediğini göstermektedir. Dolayısıyla kültür;

“Yaşam için gerekli mal ve hizmetlerin üretimini ve dağıtımını sağlamalıdır. Üyelerinin biyolojik ve psikolojik gereksinimlerini karşılamalı ve biyolojik sürekliliğin korunması için üreme yapısı oluşturmalıdır. Yeni üyelerin her birinin etkili bir yetişkine dönmesi için kültürlenme süreci gerçekleştirilmelidir. Çatışmalar çözümlenmeli, hem üyelerin kendi arasında hem de dışardakilerle arasındaki barış ortamı korunmalıdır. Üyelerini hayatta kalmaya ve hayatta kalmak için gereken etkinliklerle uğraşmaya güdülemelidir. Hepsinin ötesinde kültür, değişen koşullara uyum sağlayabilmek için kendisini değiştirebilmelidir.”²⁰

O halde kültürün özellikleri şunlardır:

1. Kültür, öğrenilir.
2. Kültür, tarihidir ve sürekli.
3. Kültür, toplumsaldır.
4. Kültür, ideal ya da idealleştirilmiş kurallar bütünüdür.
5. Kültür, ihtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır.
6. Kültür, değişir.
7. Kültür, bütünleştiricidir.
8. Kültür, bir soyutlamadır.²¹

Aşağıdaki *insan ve kültür* şeması²² kültürün geniş kapsamını ve bundan dolayı çoğu bilim dalıyla iç içe oluşunu göstermektedir:

¹⁸ Bkz. Aynı yer.

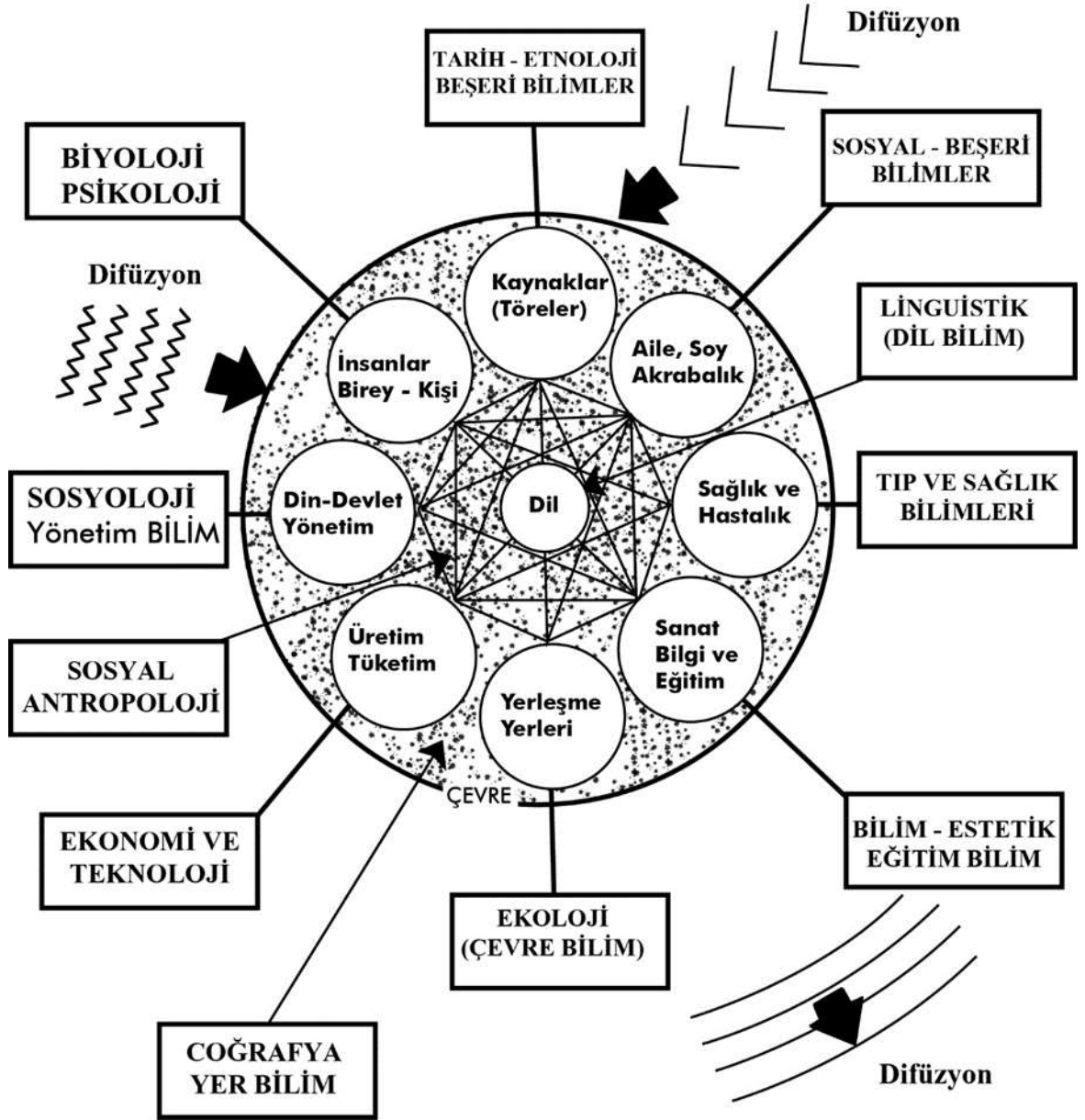
¹⁹ Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 137.

²⁰ Haviland v.d., *Kültürel Antropoloji*, 132.

²¹ Bkz. Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 129- 135.

²² Bu şema Bozkurt Güvenç’in eserinden alınmıştır. Bkz. Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 137.

İNSAN VE KÜLTÜR

Kültürün insan davranışlarındaki belirleyici rolü yadsınmaz bir gerçektir. Bu belirleyici rol, toplumların hayatta kalabilme ve iyi bir yaşam sürebilme amacına dayanır. Bu da bireylerin işbirliği içerisinde olmasını gerekli kılar. İşbirliği ise her bireyin toplum tarafından kabul görmüş, bilinen davranış kalıplarına uymasıyla mümkün olur. Bundan dolayı kültür, insan davranışlarını belirleyici konumdadır.²³ Bu açıklamalardan sonra kültürel antropolojiyi şöyle

²³ Haviland v.d., *Kültürel Antropoloji*, 103.

tanımlayabiliriz: İnsan davranışları, düşünceleri ve duygularındaki alışlagelmiş kalıpları, kültürü üreten ve sürdüren bir varlık olarak insanı ele alan bilim dalıdır.²⁴ Dolayısıyla, kültürel antropoloji; insanın içinde bulunduğu, etkilendiği ve etkilediği kültürü araştırmaktadır.

Aşağıdaki tabloda kültürel antropolojinin incelediği konular özetlenmiştir:²⁵

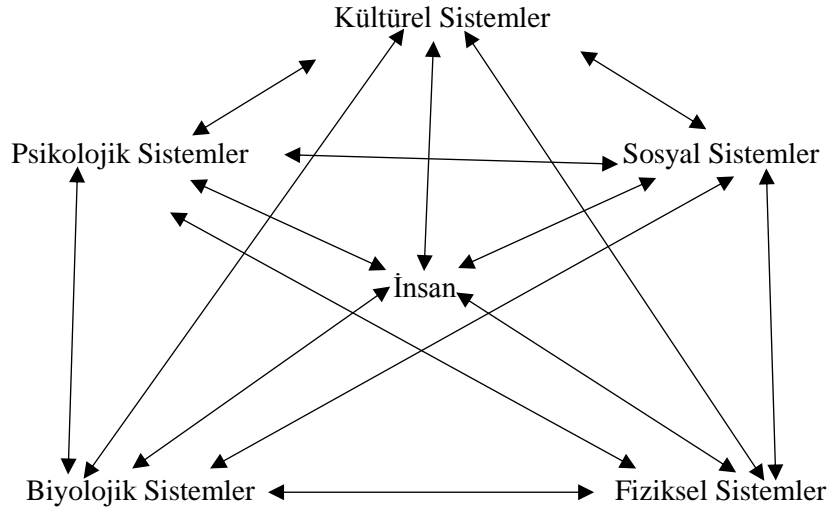
Konular ve İlişkiler	Muhteva ve Açıklamalar
Bütünleşme ve Çözülme, Gruplaşma, Benzeşme, Farklılaşma Eğilimleri ve Süreçleri	Irka, cinsiyete, yaşa, soy ve sopa, sülaleye, aile sistemine, rol ve konuma, rütbe ve itibara, işbölümüne, meslek ve sanata göre sınıflaşma ve tabakalaşma, birleşme ve bütünleşme
Aile, Akrabalık, Evlilik ve Soysop İlişkileri	Aile ve evlilik tipleri ve türleri; akrabalık sistemleri ve sözcükleri; soy kökü, soy çizgisi ve soy özdeşleşmesi
Değiş Tokuş; Alışveriş Sistemleri	Mal-mülk, mülkiyet, miras, intikal, eş alıp verme, hizmet, mal ve para değiştirmeleri.
Yerleşmeler ve Mekânın Kullanılması	Yerleşme tipleri, büyüklükleri; yerleşmeler arası ulaşım, iletişim ve ilişkiler; yığılma ve yoğunluk piramitleri
Yönetim, Açıklama ve Denetim Sistemleri	Siyasal, bilimsel ve hukuki yönetim, açıklama, kontrol ve denetim.
Doğa, Toplum ve Bireyleri Etkileme, Açıklama	Din, büyü, sihir, bilim ve kuvvet (savaş).
Aşama ve Eriştirme Törenleri	Doğum, buluğ, sünnet, nişan, evlilik ve ölüm törenleri; dini, siyasi ve askeri törenler, genel olarak töreler ve törenler.
Kültür ve Kültür-Kişilik, Sosyal Karakter	Bebek bakımı, beslenmesi, eğitimi, sosyalizasyonu, mükâfat (ödüllendirme) ve ceza, çocuğun kabulü ya da reddi.

²⁴ Haviland v.d., *Kültürel Antropoloji*, 68, 69.

²⁵ Bu tablo Bozkurt Güvenç'in İnsan ve Kültür adlı eserinden alınmıştır. Bkz. Güvenç, *İnsan ve Kültür*, 157.

2. TEFSİR ESERLERİNİ KÜLTÜREL ANTROPOLOJİK OKUMA

Tefsir eserlerini kültürel antropolojik okuma, antropolojinin yapısıyla bağlantılıdır. Antropoloji, insanı etkileyen sistemler arasındaki karşılıklı ilişkiyi araştıran bir bilim dalı olarak görülmüş ve aşağıdaki şema ile gösterilmiştir.²⁶

Bu sistemler arasındaki ilişkiler, bireyin kendisinde ve kendi çevresindeki dünyaya verdiği yanıtlarda gizlidir.²⁷ Birey ve söz konusu yanıtları ise kültürüyle bağlantılıdır. Buradan yola çıkarak bireyi ve bahsi geçen yanıtlarını, bağlantılarıyla birlikte bireyin eserinde bulma çabasına *kültürel antropolojik okuma* demekteyiz.

Herhangi bir disiplin bir şeye bakmanın yolu ve bir bakış açısıdır.²⁸ İnsana dair her şeyi bir araya getirmeye odaklı antropolojinin bütüncü bakış açısı²⁹ da insanın ortaya çıkardığı eserlere bakmanın bir yoludur. Bu bakımdan kültürel antropolojik okuma yaklaşımının temelini bu bütüncü bakış açısı oluşturmaktadır. Çünkü kültürel antropolojik okuma, bireydeki kültürün etkisini eserinde görebilmeyi amaçlar. Bu amaç doğrultusunda söz konusu bütüncü bakış açısını kullanır. Bu bakış açısıyla yazılı bir metin üzerinde yapılan kültürel antropolojik okuma, dilin kültürü yansıtması anlayışından hareketle yürütülür.³⁰

Bir tefsir eserinin kültürel antropolojik okunması ise klasik müslüman âlimlerin çalışmalarında tarih, anı veya etnografi olarak var olduğunu bildiğimiz antropolojik verilerin³¹ toplanması ve yorumlanması esasına dayanır. Bu bağlamda tefsir eserlerini değerlendirdiğimizde onların “Kur’ân potasında şekillenen bilimsel, sosyolojik, psikolojik ve

²⁶ Paul G Hiebert, *Cultural Anthropology*, (United States of America: J.B. Lippincott Company, 1976), 24.

²⁷ Bkz. Hiebert, *Cultural Anthropology*, 25.

²⁸ Bkz. Hiebert, *Cultural Anthropology*, 20.

²⁹ Bkz. Lavenda ve Schultz, *Kültürel Antropoloji*, 24.

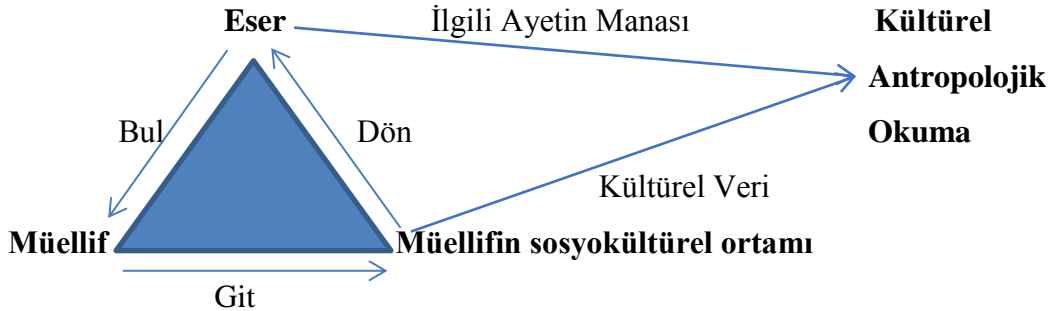
³⁰ Dil, kültürü; kültür, dili yansıtır. Dil, kültürün simgesel boyutudur. Bkz. Haviland v.d., *Kültürel Antropoloji*, 116, 240.

³¹ Bkz. Ekber S. Ahmed, *İslam ve Antropoloji*, 126.

kültürel verilerin kümelendiği çalışmalar³² olduğunu görürüz. Çünkü her müfessir içinde bulunduğu şartların oluşturduğu zihin dünyası ve bilinç ile tefsirini yazar. “Bilinçler farklılaştıkça Kur’ân yorumları da farklılaşır.”³³ Bu farklılıklar iklim şartları, coğrafi özellikler, ilim, sanat, felsefe, teknoloji gibi birçok unsurun sonucudur.³⁴ Dolayısıyla tefsir metinlerini okurken onların yazarlarını ve yazılma dönemindeki koşulları göz önüne almak gerekir.³⁵

Kültürel etkinin müfessirin yorumlarına yansımaları, Kur’ân’ın evrensel olmasından ve sosyo-antropolojik gerçeklikten kaynaklanabilir.³⁶ Her yorum faaliyeti toplumdaki eğilim ve duyarlılıklara işaret eder.³⁷ Müfessirin tefsiri vasıtasıyla kendi ön kabulleri doğrultusunda toplumu yönlendirmeyi amaçlaması gayet tabiidir.³⁸ Müfessir, ilahî değerler doğrultusunda önerilerde ve çözümlemelerde bulunur.³⁹ Çünkü müfessir kendi günceli ile ilahi değerler arasında sentezleyicidir.

Bir tefsir metninin kültürel antropolojik okunması; müfessire dair bilgilerin ve kültürel öğelerin tefsirinden tespit edilerek değerlendirilmesidir. Bu değerlendirme süreci özet olarak; eserde müellifi bularak müellifin hayatına, dönemine ve dönemindeki “insan” algısına uzanıp o perspektiften esere bakmak şeklinde gerçekleşir. Bu bakış, hangi kültürel öğenin veya durumun hangi ayet bağlamında yansıtıldığını dikkate almayı gerekli kılar. Buna göre, ayetin manası da göz önüne alınarak tespit edilen kültürel veri ilgili ayet bağlamında yorumlanır. Bu anlatılanlara binaen tefsir eserlerini kültürel antropolojik okumayı aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

Bunlara ek olarak şunu da ifade etmek gerekir ki kültürel antropolojik okumada tarihin önemi büyüktür. Sosyal değişimi görebilmek için tarihsel arka planı bilmek gerekir.⁴⁰ Tarihsel süreç içerisinde mevcut durumu yorumlama, kültürel antropolojik okumanın en önemli özelliğidir. Çünkü kültürel antropolojik okuma müfessirin yorumlarını teşekkül süreciyle okuyarak anlamlandırmaktır. Dolayısıyla, bir tefsir eserinde kültürel antropolojik okuma

³² İbrahim Hilmi Karşlı, “Tefsirin Sosyolojik Boyutu ve Sosyolojik Okunması”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 18/2 (2005): 149.

³³ Halis Albayrak, *Tefsir Usûlü*, (İstanbul: Şule Yayınları, 2011), 154.

³⁴ Mevlüt Erten, *İslam Tefsir Geleneğinde Öznellik*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2011), 116.

³⁵ Bkz. Erten, *İslam Tefsir Geleneğinde Öznellik*, 114.

³⁶ İbrahim H. Karşlı, *Kur’an Yorumlarında Kadın*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 39.

³⁷ Bkz. Karşlı, “Tefsirin Sosyolojik Boyutu ve Sosyolojik Okunması”, 149.

³⁸ Bkz. Aynı yer.

³⁹ Bkz. Karşlı, “Tefsirin Sosyolojik Boyutu ve Sosyolojik Okunması”, 148.

⁴⁰ Bkz. Ekber S. Ahmed, *İslam ve Antropoloji*, 39-41.

yapılabilmesi için öncelikle müfessirin hayatı hakkında mümkün olduğunca fazla bilgi edinilmesi zorunludur.

Buraya kadar anlattığımız kültürel antropolojik okuma ile Râzî (ö. 606/1210) tefsirinden örnek olarak seçtiğimiz kısmı inceleyelim.⁴¹

Râzî tefsirinin farklı yerlerinde ailesiyle alakalı birtakım bilgiler vermektedir. Biz burada Râzî'nin oğlu Muhammed'e yer verdiği kısmı örnek olarak almak istiyoruz. Râzî, oğlunun vefat ettiğini ve bunun kendisini çok üzdüğünü Yûnus, Hûd, Yûsuf ve Ra'd sûreleri tefsirinin sonunda yazıp okuyuculardan dua istemiştir.⁴² Râzî'nin okuyucusuyla bir bakıma dertleştiği bu kısım, Râzî'nin tefsirciliğinden öte babalığını ondan da öte insanlığını ortaya koyan bir durumdur.

Râzî, 601 yılının Recep ve Şaban aylarında bu dört sûrenin tefsirini yazmıştır.⁴³ Bu iki aylık sürede tefsirini yazdığı her sûrenin sonunda oğluna yer vermesi acısının taze olduğunu, acısını dindiremediğini ve bu sebeple dua istediğini göstermektedir. Oğlundan söz ettiği yerlerde müfessir Râzî'nin *babalık* vasfı ve duygularının yansıması çok açıktır. Öyle ki oğlu için yazdığı ağıtları tefsir ettiği Yûsuf ve Ra'd sûrelerinin sonuna eklemekten kendini alamamıştır.⁴⁴ Oğlundan söz ettiği ve sırayla tefsirini yaptığı dört sûreden üçüncü ve dördüncü sûrede mersiye yer vermesi dikkat çekicidir. Özellikle Yûsuf suresinin sonunda yazdığı mersiye Ra'd sûresi sonunda yazdığı iki satırlık mersiye göre daha uzundur ve bu ağıtta duygu yoğunluğu daha fazladır. Acısının büyüklüğünü gözler önüne seren Yûsuf sûresi tefsirinin sonundaki bu mersiyede, sûrenin etkisi olduğu kanaati bizde hâsıl olmuştur. Çünkü oğlunu kaybettikten sonra, tefsirini yapıp oğlundan söz ettiği ilk iki sûre olan Yunus ve Hud sûrelerinde mersiye eklememiştir. Üstelik sıralamaya bakılırsa bu sûrelerin tefsirini yaparken acısı daha tazedir. Fakat Râzî, ilk iki sûrede yazmadığı mersiyesini sıralamada üçüncü sûre olan Yûsuf sûresinin sonuna eklemiştir. Dolayısıyla bu durumda sûrenin muhtevasının etkili olması mümkündür. Yakup'un oğlu Yûsuf'u kaybetmesi ve onun için döktüğü gözyaşları Râzî'nin oğlu için yazdığı mersiyeyi sûre sonuna eklemesinde bir sebep olabilir. Nitekim Râzî de mersiyesinde oğlu için ömrü boyunca kanlı gözyaşı akıtacağını söylemektedir. Yine bu mersiyede tefsir boyunca itikad konusunda net, keskin cümleleri görülen ve mutasavvıf edası olan Râzî'nin acıyla şu cümleleri söylediği görülmektedir:

“Şayet kaderler bize boyun eğmiş olsaydı; seni korumak için bedenimizi de ruhumuzu da sana feda ederdik.

Melekler rüşvet alsalardı, hem hükmen hem de ismen kendimizi onlara köle ederdik.”⁴⁵

⁴¹ Farklı örnekler için bkz. Hatice Avcı, *Râzî Tefsirini Kültürel Antropolojik Okuma (Fatıha ve Bakara Sûreleri Örneğinde)*, Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018.

⁴² Bkz. Fahreddin Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr*, thk., Seyyid İmran, (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2012), 9:163, 285, 419, 10: 67.

⁴³ Bkz. Aynı yer.

⁴⁴ Bkz. Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr*, 9: 419, 10: 67.

⁴⁵ Bkz. Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr*, 9: 419. Çeviri; Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru'nun ortak çalışması olan Tefsir-i Kebir tercümesinden alınmıştır. Bkz. Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci vd., (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013), 13: 370.

3. TEFSİR ESERLERİNİ KÜLTÜREL ANTROPOLOJİK OKUMADA SORULAR, AMAÇLAR, İLKELER VE SONUÇLAR

Tefsirler kültürel antropolojik okuma yaklaşımıyla incelenirken şu sorular öne çıkmaktadır:

1. Müfessir, tefsirinde hangi ayet veya sûre bağlamında kendi dönemine ve hayatına ait hangi bilgileri sunmuştur?
2. Müfessirin yorumlarında döneminin toplumsal ve kültürel özelliklerinden hangilerinin etkisi görülmektedir?
3. Tefsirinden yola çıkarak müfessirin yaşadığı dönemin insanını, ürettiği kültürü anlamak mümkün olabilir mi?
4. Kültürel antropoloji biliminin verileri ışığında bir tefsir çalışması disiplinler arası incelendiğinde/okunduğunda elde edilen bilgilerin her iki alan (tefsir ve kültürel antropoloji) için katkıları neler olacaktır?

Tefsirleri kültürel antropolojik okumanın amaçlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Kur'ân'ı anlamada müfessirin sosyal ve psikolojik durumunun etkilerini görmek.
2. Kur'ân'ın insan hayatını nasıl anlamlandırdığını müfessirin tarihinde görmeye çalışmak.
3. Müfessirin kendi çağı ve kültürü içerisinde, bireyi ve toplumu nasıl anlayıp tanımladığını tefsiri vasıtasıyla ayetlerle bağlantılı olarak açıklayabilmek.
4. Tarihsel süreçteki yorum farklılıklarının sebebini sosyokültürel bağlamda temellendirebilmek.
5. Güncel yorumların sosyokültürel durumla birlikte değerlendirilmesinin imkânına bir bakış açısı sunmak.
6. Kültürel antropolojik okuma ile müfessirin tefsirinde sahip olduğu esnek alanları yani insanı, toplumu ve kültürü tanıma alanlarını görmek.

Tefsirleri kültürel antropolojik okuma yaklaşımının insanı içinde yaşadığı tarih ve sosyokültürel ortam bağlamında değerlendirme, tefsirleri doğru anlama, hayat-müfessir-tefsir-Kur'ân bağlantısını çözümleme çabası olduğunu söylemeliyiz. Çok yönlü olan bu yaklaşım ile farklı disiplinlere ait bilgilere ulaşılabileceğini ve bunların bilginin bütünlüğüyle tahlil edilmesinin isabetli olacağını düşünmekteyiz.

Kültürel antropolojik okumayla bir müfessiri ve tefsirini ele alacak sonraki çalışmalara yol göstermesi açısından kültürel antropolojik okumanın ilkeleri diyebileceğimiz bazı hususları zikretmenin isabetli olacağı kanaatindeyiz:

1. Kültür terimi ve kültürel antropoloji bilimi üzerine temel okumalar yapmak.
2. Çalışılacak tefsir eserinin müellifi hakkında derinlemesine okuma yapmak. Müfessirin yaşadığı dönem, bulunduğu yerler, hocaları ve görüştüğü âlimler-kişiler, ilmî yönü, aile ve sosyal hayatı gibi müfessir hakkında edinilebilecek tüm bilgilere ulaşmaya çalışmak. Bu derinlikli okuma kültürel antropolojik okumanın omurgasını oluşturmaktadır. Çünkü tefsir metninden elde edilen veriler müfessire dair bilgiler doğrultusunda yorumlanacaktır.
3. Müfessiri ve tefsirini kültürel antropoloji ışığında okumak. Bu okumada kültürel antropoloji biliminin konu başlıklarına uygun, müfessirin dönemine ve hayatına işaret eden veriler not alınıp kaydedilir. Kültürel antropoloji aileden geleneklere iktisattan edebiyata pek çok konuyu içermektedir. Ancak okunan metinden kültürel

antropolojinin tüm konu başlıklarına uygun veri elde edilmesi mümkün olmayabilir. Böyle bir çalışmada bu durum olağandır. Elde edilen veriler tasnif edilerek uygun başlıklar altında incelenmelidir.

4. Eserden müellifin dönemine ve hayatına işaret eden veriler alındıktan sonra gerekirse tekrar söz konusu verilerle bağlantılı olarak müfessirin dönemi ve hayatı, ilgili ilim dallarının (tarih coğrafya vd.) ana kaynaklarından tekrar incelenir. Mesela, müfessir astronomiyle alakalı bir bilgiye eserinde yer vermiştir. Bu bilginin müfessirin dönemiyle bağlantılı olup olmadığını araştırmak için bu konu merkeze alınarak astronomi ve tarih kaynaklarından tekrar müfessirin dönemi incelenir.
5. Bu incelemelerden sonra elde edilen veriler, müfessirin ilgili malzemeyi sunduğu ayet bağlamında değerlendirilir. Yani araştırmacı eserde müellifi bulmuş, müellifin sosyokültürel ortamına gitmiş, eserden ve müfessirin döneminden elde ettiği veriyle müfessirin tefsir-insan-hayat-tabiat ilişkisini gösterdiği ilgili ayete dönmüş olur. Araştırmacının tüm bu verileri söz konusu ayeti de göz önüne alarak yorumlamasıyla kültürel antropolojik okuma gerçekleşmiş olur.

Bir tefsir eserini kültürel antropolojik okuma çalışmasının aşamaları genel olarak yukarıda sıraladığımız gibidir. Ancak bilindiği üzere disiplinler arası çalışma yapmak riskli ve zor bir iştir. Çünkü iki bilim dalını konu, kaynak, yöntem ve meseleler açısından bir arada kullanabilmeyi gerektirmektedir. Bu da her iki bilim dalında iyi bir okuma yapmayı lüzumlu kılar.

Diğer yandan bir tefsir eserini kültürel antropolojik okurken tefsir alanında çalışma yapıldığı unutulmamalıdır. Tefsir alanında böyle bir çalışma yapmak demek, kültürel antropoloji biliminin verilerini kullanmak ve tüketmek demektir; ama asla kültürel antropoloji çalışması yapmak değildir. Dolayısıyla araştırmacıların böyle bir çalışmada eksen kayması yaşamaması ve perspektifini sağlam tutabilmesi önemlidir. Bu maksatla araştırmacı, bir tefsir çalışması yaptığını alanın tabiatına uygunluk açısından sürekli aklında tutmalıdır. Pergel misali bir ayağını tefsir alanında sabit tutmaya özen göstererek diğer ayağıyla kültürel antropoloji alanında dolanıp kültürel antropolojinin bilgisini tefsir alanında kullanmak üzere almalıdır.

Kültürel antropolojik okumadan elde edilecek muhtemel sonuçlar ise şöyledir:

1. Kültürel antropoloji biliminin verileri ışığında bir tefsir disiplinler arası bir perspektifle okunduğunda elde edilen bilgiler tefsir ve kültürel antropoloji alanları için bir açılım sağlamaktadır. Bu sayede bir âlimin nasıl bir bilimsel, düşünsel, kültürel ve sosyal ortamda var oluşunu gerçekleştirdiği gözlemlenebilmektedir.
2. Diğer yandan yine bu yaklaşımla tarihin belirli bir döneminde yaşamış bir toplumun kültürel öğelerine o dönemde yaşamış bir âlimin eserinden ulaşmanın mümkün olabileceği tespit edilir.
3. Kültürel antropolojik okumayla müfessirin kendi çağı ve kültürü içerisinde, bireyi ve toplumu nasıl anlayıp tanımladığı ayetleri yorumlarken sergilediği bakış açısından kısmen de olsa tespit edilebilir.
4. Müfessirin tefsirinde kendi hayatına ve dönemine ait sunduğu bilgilere ulaşılmış olur.
5. Kur'ân'ı anlamada müfessirin sosyal ve psikolojik durumunun etkileri tefsirinde görülebilir.
6. Müfessirin iç dünyasına dair ipuçları elde edilebilir.

7. Müfessirin yorumlarında dönemin bilimsel birikimini ve mezheplerin münakaşalarını izlemek mümkün olabilir.
8. Tefsirinden yola çıkarak müfessirin yaşadığı dönemin insanını ve ürettiği kültürü genel olarak tanıma ve açıklama imkânı ortaya çıkabilir.

SONUÇ

Tefsirler; yazıldığı dönemin şartları ile müfessirinin kişisel ve sosyokültürel durumunun etkisinde yazılan eserler olmasaydı bir dönemden sonra tefsir yazımının sona ermesi gerekirdi. Kanaatimizce her dönemde farklı kişilerce yazılmış tefsirlerin kültürel antropolojik okuma yaklaşımıyla incelenmesi, Kur'ân'ın anlaşılmasında tarihsel süreçteki yorum farklılıklarının sebebini sosyokültürel bağlamda temellendirmeyi mümkün kılacaktır. Tefsirleri ve yorum farklılıklarını anlayabilmek için kültürel antropolojik okuma yaklaşımının anlamlı bir yaklaşım olduğu böylece ortaya çıkmaktadır. Netice itibarıyla bir tefsir eserini kültürel antropolojik yaklaşımla okumadan maksat, Kur'ân'ın insanın hayatını nasıl anlamlandırdığını müfessirin tarihinde görmektir. Bu bakış açısının gerekli olduğu ve tefsir alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Albayrak, Halis. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Şule Yayınları, 2011.
- Akın, Galip. *Antropoloji ve Antropoloji Tarihi*. Ankara: Tiydem Yayıncılık, 2011.
- Avcı, Hatice. *Râzî Tefsirini Kültürel Antropolojik Okuma (Fatiha ve Bakara Sûreleri Örneğinde)*, Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2013.
- Ekber S. Ahmed. *İslam ve Antropoloji*. Çev. Bedri Gencer. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Erten, Mevlüt. *İslam Tefsir Geleneğinde Öznellik*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2011.
- Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2016.
- Haviland, William A.- Prins, Harald E. L.- Walrath, Dana- Mcbridge, Bunny. *Kültürel Antropoloji*. Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2008.
- Hiebert, Paul G. *Cultural Anthropology*. United States of America: J.B. Lippincott Company, 1976.
- Karşlı, İbrahim H. *Kur'an Yorumlarında Kadın(Sosyo-Kültürel Çevrenin Kur'an Yorumlarındaki Yansımaları)*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.
- Karşlı, İbrahim Hilmi. "Tefsirin Sosyolojik Boyutu ve Sosyolojik Okunması". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 18/2 (2005): 145-157.
- Kottak, Conrad Phillip. *Antropoloji İnsan Çeşitliliğinin Önemi*. Çev. Derya Atamtürk-İzzet Duyar-Okan Özler-Utku İçen. Ankara: De Ki Basım Yayım Ltd. Şti., 2014.
- Lavenda, Robert H.-Schultz, Emily A. *Kültürel Antropoloji*. Çev. Dilek İşler-Onur Hayırlı, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018.
- Melville Jacobs-Bernhard J. Stern. *General Anthropology*. USA: Barnes and Noble Inc., 1952.

- Özbudun, Sibel-Uysal, Gülfem. *50 Soruda Antropoloji*. İstanbul: 7 Renk Basım Yayım ve Filmcilik Ltd. Şti., 2013.
- Râzî, Fahreddin. *Tefsîru'l-Kebîr*. Thk. Seyyid İmran. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2012.
- Râzî, Fahreddin. *Tefsîr-i Kebir*. Çev. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci-Sadık Kılıç-C. Sadık Doğru. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013.
- William A. Haviland-Harald E.L. Prins-Dana Walrath-Bunny Mcbridge. *Kültürel Antropoloji*. Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2008.
- Wulf, Christoph. *Tarihsel Kültürel Antropoloji*. Çev. Özgür Dünya Sarısoy. Ankara: Dipnot Yayınları, 2015.